

ЦЕНТР ПРАВ ЛЮДИНИ

КРИМСЬКА
ПРАВОЗАХИСНА
ГРУПА

ПРЕДСТАВНИЦТВО
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
В АВТОНОМНІЙ
РЕСПУБЛІЦІ КРИМ

КРИМ

У КОНТЕКСТІ ОКУПАЦІЇ: Q&A-посібник для медіа

Цей посібник підготовлено правозахисними організаціями – Центром прав людини ZMINA та Кримською правозахисною групою – у співпраці із Представництвом Президента України в Автономній Республіці Крим. У посібнику в легкій і доступній формі містяться відповіді на найбільш поширені питання, що стосуються проблематики Криму в контексті окупації.

Хоча ця публікація розрахована на широке коло читачів, вона буде корисною насамперед журналістам, які висвітлюють кримську тематику. Посібник створено саме з урахуванням основних проблемних точок у медіадискурсі в контексті окупації Криму.

Републікація і поширення цього матеріалу або його фрагментів вітається за умови коректного посилання на авторів.

Автори посібника дякують за допомогу під час роботи над текстом Юлії Каздобіній, Українська фундація безпекових студій.

Фото на обкладинці: Український прапор, нанесений на скелі Пугу-Кая, Бахчисарайський район Криму. Літо 2019 року. Авторка фото – Тетяна Москаленко.

© Центр прав людини ZMINA, 2020

© Кримська правозахисна група, 2020

© Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим, 2020

ЗМІСТ

○ Як правильно називати Крим?	5
○ Анексія, окупація, «приєднання» Криму чи «встановлення контролю РФ» над Кримом – який термін правильний?	6
○ Чому словосполучення «анексований Крим», «анексія Криму» є не зовсім коректними?	7
○ Як правильно: окупована чи тимчасово окупована територія?	8
○ Що означає «ефективний контроль» у контексті окупації Криму?	9
○ Коли почалася окупація Криму?	10
○ Яка саме кримська територія вважається окупованою?	11
○ Чому так званий «референдум», що відбувся 16 березня 2014 року в Криму, не можна вважати актом вільного волевиявлення кримчан?	12
○ Які правила й норми встановлені міжнародним правом щодо окупованих територій? Які обов'язки має Росія як держава-окупант?	15
○ Як коректно писати про так звані «органи влади», що діють на території Криму після окупації?	17
○ Чи правильно називати межу між окупованим Кримом і материковою Україною кордоном?	18
○ Як правильно вживати терміни «політичний в'язень» та «військовополонений»?	19
○ Обмін полоненими чи взаємне звільнення?	21
○ Чим відрізняються насильницькі зникнення від будь-якого іншого зникнення людини?	22

○ Чи визнає Україна російське громадянство, яке отримали кримчани?.....	24
○ Чи вважаються в Україні злочинцями кримчани, які після окупації Криму були призвані до Збройних сил РФ?.....	27
○ Чому кримчани-громадяни України визнані нерезидентами у своїй країні?	28
○ Люди, які виїхали з Криму через окупацію, – це переселенці чи біженці?	29
○ Що означає поняття «корінні народи»?	30
○ Які корінні народи є в Криму?	32
○ Як можна законно потрапити на територію окупованого Криму?	33
○ Які права мають кримчани при отриманні ними адміністративних послуг?	35
○ У яких міжнародних судах розглядаються кримські справи?.....	36
○ Які міжнародні санкції введені через окупацію Криму Росією?	39
○ Які санкції введені Україною?	41
○ Що таке «перехідне правосуддя»?.....	43
○ Які державні органи АР Крим та м. Севастополь діють на материковій частині України на час окупації?.....	45
○ Чи можуть українські правоохоронні органи розслідувати злочини, що були вчинені в Криму?	47
○ Як діє і чим займається Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим?	48
○ Де брати експертів щодо проблематики Криму, ситуації з правами людини й реінтеграції?.....	50

Як правильно називати Крим?

Автономна Республіка Крим та місто Севастополь – дві окремі адміністративно-територіальні одиниці України. При цьому АР Крим має статус автономії, визначений Конституцією України та Конституцією АР Крим; місто Севастополь має спеціальний статус, що визначається законом.

Кримський півострів – географічне визначення частини території України, де розташовані АР Крим та м. Севастополь.

Отже, коректними назвами є такі: а) Крим (у загальному контексті), б) Автономна Республіка Крим та місто Севастополь (як юридична назва), в) Кримський півострів (як географічна назва).

Неправильно вживати словосполучення «Республіка Крим», адже це назва, якою держава-окупант позначає Крим.

Відповідно до статті 134 Конституції України та Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» тимчасово окупована територія Автономної Республіки Крим та м. Севастополь є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України.

Анексія, окупація, «приєднання» Криму чи «встановлення контролю РФ» над Кримом – який термін правильний?

Висвітлюючи кримську проблематику, коректно вживати термін **«окупація»**, оскільки в березні 2014 року Російська Федерація за допомогою своїх військових формувань установила контроль над частиною території України (АР Крим та місто Севастополь), розпочавши тим самим міжнародний збройний конфлікт, що триває досі.

Оскільки однією з визначальних рис окупації є встановлення контролю над територією, тому також допустимо говорити, що **«РФ встановила контроль над Кримським півостровом»**. Це нейтральний вислів, який з метою безпеки можуть вживати, зокрема, журналісти, які працюють на окупованій території, і яких за слово «окупація» може переслідувати окупаційна влада.

У своїй пропаганді РФ часто називає факт окупації нею частини території України «приєднанням Криму». Цей вислів застосовується для емоційного підкреслення правомірності поширення своїх суверенних прав на територію або частину території іншої держави. Це однозначно неприйнятний для використання термін, бо залишає за дужками акт агресії, що вчинила РФ стосовно України.

Крім того, на позначення російського контролю над Кримом часто вживається термін **анексія**. Анексія – це односторонній протиправний акт держави щодо включення до свого складу території або частини території іншої держави. Анексія є дією, що порушує міжнародне право та, зокрема, Статут ООН, а тому з точки зору міжнародного права, державні кордони не змінюються внаслідок анексії.

Чому словосполучення «анексований Крим», «анексія Криму» є не зовсім коректними?

Спроба анексії Автономної Республіки Крим та м. Севастополь – це термін, пов'язаний зі спробою поширення свого суверенітету (тобто включення до свого складу) Російською Федерацією частини території України на законодавчому рівні всупереч нормам міжнародного права, що не визнається іншими державами. Саме **спроба**, адже держави світу дотримуються політики невизнання анексії Автономної Республіки Крим та м. Севастополь. Ще у 2014 році була ухвалена Резолюція Генеральної Асамблеї ООН, що «закликає всі держави, міжнародні організації та спеціалізовані установи не визнавати ніяких змін статусу Автономної Республіки Крим та міста Севастополь на підставі «референдуму» і утримуватися від будь-яких дій або поведінки, які можуть бути інтерпретовані як визнання будь-якої зміни статусу»¹.

Можна також використовувати формулювання **«спроба анексії Криму / Кримського півострова»**. Правильним буде також поєднання обох термінів – **«Російська Федерація тимчасово окупувала та спробувала анексувати Автономну Республіку Крим та м. Севастополь»**.

Некоректним буде використання формулювання – **«Російська Федерація анексувала Автономну Республіку Крим та м. Севастополь (або Крим / Кримський півострів)»**, оскільки в такому випадку може постати питання про визнання акту включення Автономної Республіки Крим та м. Севастополь до складу Російської Федерації та зміну суверенітету.

¹ Резолюція ГА ООН № 68 / 262 2014 року «Територіальна цілісність України».

Як правильно: окупована чи тимчасово окупована територія?

Насправді окупація за визначенням є тимчасовим міжнародно-правовим режимом і не пов'язана з переходом суверенітету над територією однієї держави до іншої. А це означає, що окупація завжди тимчасова.

Утім, відповідно до національного законодавства України, територія Криму визнана тимчасово окупованою територією². Цей термін широко використовується в національному праві, тому вживання конструкту «тимчасово окупована територія» є прийнятним і відповідає нормам українського законодавства.

Отже, можна використовувати обидва варіанти – і окупована, і тимчасово окупована територія.

² Закон України «Про забезпечення прав і свобод та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII.

Що означає «ефективний контроль» у контексті окупації Криму?

Ефективний контроль – це здатність держави здійснювати свою юрисдикцію (застосовувати закони, реалізовувати владні повноваження тощо) на певній території. Хоча окупація неможлива без установа контролю над територією, термін **«ефективний контроль»** застосовується, як правило, саме в контексті визначення самої фактичної здатності здійснювати юрисдикцію, тоді як «окупація» нерозривно пов'язана зі збройним конфліктом і встановленням контролю військовим шляхом.

Тому, як правило, якщо мова не йде про обов'язки держави-окупанта, здійснення або нездатність здійснення яких пов'язані з наявністю чи відсутністю контролю над територією АР Крим та м. Севастополь, варто вживати термін «окупація».

Коли почалася окупація Криму?

Дата початку тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь згідно з українським законодавством – 20 лютого 2014 року³. Саме з цієї дати почалося вторгнення військ РФ на територію України: були зафіксовані перші випадки порушення збройними силами РФ порядку перетину державного кордону України в районі Керченської протоки та використання Росією своїх військових формувань, дислокованих у Криму відповідно до Угоди про перебування Чорноморського флоту РФ на території України, для блокування українських військових частин.

Утім, знаковою датою для сучасної історії Криму також є 26 лютого 2014 року. Саме в цей день під стінами Верховної Ради АР Крим відбувся багатотисячний мітинг кримських татар і проукраїнських активістів проти проведення позачергової сесії Верховної Ради Криму. 26 лютого встановлено **Днем спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя** відповідно до Указу Президента України Володимира Зеленського, підписаного 26.02.2020 року⁴.

³ Частина 2 статті 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII.

⁴ Указ Президента України від 26.02.2020 № 58 / 2020 «Про День спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя».

Яка саме кримська територія вважається окупованою?

1. Сухопутна територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, внутрішні води України цих територій.
2. Внутрішні морські води й територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилегло до узбережжя континентального шельфу України.
3. Надра під територіями, зазначеними у пунктах 1 і 2, а також повітряний простір над цими територіями⁵.

⁵ Стаття 3 Закону України “Про забезпечення прав і свобод та правовий режим на тимчасово окупованій території України

Чому так званий «референдум», що відбувся 16 березня 2014 року в Криму, не можна вважати актом вільного волевиявлення кримчан?

На це є декілька причин.

Перша причина полягає в тому, що так званий «референдум» суперечить національному законодавству України, де не передбачено процедури проведення місцевих референдумів. Крім того, питання щодо зміни кордонів має бути винесене виключно на загальнонаціональний референдум (стаття 73 Конституції України). 14 березня 2014 року Конституційний суд України визнав неконституційним⁶ рішення Верховної Ради АР Крим про проведення референдуму. 15 березня 2014 року Верховна Рада України достроково припинила повноваження Верховної Ради АР Крим.

Друга – підготовка і проведення «референдуму» не відповідали демократичним стандартам, а сам цей захід не був спрямований на виявлення думки мешканців Криму. Так, дата «референдуму» переносилася кілька разів, а на всю організацію такого процесу було відведено всього 9 днів, обмежувалася робота журналістів, блокувалися українські ЗМІ. До того ж іще до «референдуму» (а саме, 6 березня 2014 року) кримський парламент оголосив про входження Криму до складу РФ⁷. Крім того, запитання в бюлетені були сформульовані маніпулятивно: **«Ви за возз'єднання Криму з Росією на правах суб'єкта Російської Федерації?»** або **«Ви за відновлення дії Конституції Республіки Крим 1992 року і за статус Криму як частини України?»**. При цьому в бюлетені було передбачено відповідь лише на одне з цих питань і лише «так» – шляхом позначки у відповідному квадраті. Такий вибір не був вичерпним – відсутній варіант статусу Криму як частини України на умовах чинної Конституції України та чинної Конституції АР Крим. Під час проведення «референдуму» та

⁶ Рішення Конституційного суду України у справі № 1-13 / 2014 від 14 березня 2014 року: <https://web.archive.org/web/20140314191902/http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=242321>

⁷ 6 березня 2014 року в приміщенні Верховної Ради АРК, що залишалось під контролем російських військових без розпізнавальних знаків, відбулося позачергове засідання кримського парламенту, де було прийнято рішення про проведення референдуму 16 березня (тобто через 9 днів). Крім того, було прийнято постанову про входження Криму до складу РФ як суб'єкта РФ. Севастопольська міська рада на позачерговому засіданні прийняла таке ж рішення про входження Севастополя до складу РФ як суб'єкта РФ.

впродовж підрахунку результатів відбувалися значні фальсифікації. Як було зафіксовано ЗМІ, проголосувати на «референдумі» могли особи, які не мали громадянства України, а також особи без кримської реєстрації. Крім того, зафіксовано випадки, коли одна особа могла голосувати багато разів на різних дільницях. На території Бахчисарайського району в місцях проживання кримських татар «виборчі дільниці» не були створені, оскільки не знайшлося добровольців для роботи у «виборчих комісіях»⁸. Журналісти фіксували численні порушення⁹: викиди бюлетенів¹⁰, агітацію в день виборів¹¹, примусове голосування тощо.

Третя причина – так званий «кримський референдум» проходив уже в умовах окупації¹², присутності військових іноземної держави й переслідування кримчан, які виступали проти окупації (на час проведення «референдуму» відбулися насильницькі зникнення, катування й позасудові страти проукраїнських активістів, кримських татар, які виступали проти окупації Криму Росією, а також журналістів і кінодокументалістів, які приїхали фіксувати події, що відбувалися в Криму¹³). Присутність великої кількості людей зі зброєю без розпізнавальних знаків є порушенням міжнародних стандартів у сфері виборів і в принципі виключила можливість вільного волевиявлення мешканців Криму.

Четверта – так званий «референдум», що відбувся 16 березня 2014 року в Криму, не був визнаний міжнародною спільнотою. ОБСЄ, що займається спостереженнями за виборами, не направила своїх спостерігачів на цей «референдум», а як міжнародні спостерігачі приїхали тільки представники ультраправих, неонацистських і комуністичних європейських партій¹⁴. Уже 27 березня 2014 року Генеральна Асамблея

⁸ «Референдум» у кримськотатарських масивах у Бахчисарай зірваний – Умеров / Радіо Свобода, 16.03.2014: <https://www.radiosvoboda.org/a/25298474.html>

⁹ Псевдореферендум в Криму: перелік замечених порушень / ЛігаБізнесІнформ, 16.03.2014: https://news.liga.net/politics/news/psevdoferendum_v_krymu_perechen_zamechennykh_narusheniy

¹⁰ Фальсифікації на «референдумі» в Криму: мертві та російські душі, каруселі й примусовий вибір / Тиждень, 17.03.2014: <https://tyzhden.ua/News/105105>

¹¹ В Криму під час «референдуму» триває масова агітація «за Росію» / Радіо Свобода, 16.03.2014: <https://www.radiosvoboda.org/a/25298661.html>

¹² Президент Російської Федерації В. Путін в інтерв'ю 4 червня 2014 року заявив, що російські війська, що знаходилися в Криму відповідно до міжнародного договору про наявність там російської військової бази, дійсно «допомогли жителям Криму провести референдум про свою незалежність і бажання приєднатися до Російської Федерації». Він також зазначив, що Росія не могла дозволити, щоб «історична російська територія з переважним етнічним російським населенням» пішла в НАТО.

¹³ Зокрема, було викрадено низку українських і кримськотатарських активістів, які відкрито виражали протест проти дій РФ в Криму: Решата Аметова, Андрія Щекуна, Анатолія Ковальського, Олексія Гриценка, Сергія Супруна, Наталію Лук'яченко, Івана Бондарця, Валерія Вашука, Василя Черниша, журналістку Олену Максименко, документалістів Юрія Грузинова та Ярослава Пілунського та інших. Багато з них зазнали тортур, Решат Аметов був жестоко вбитий. Досі відсутня будь-яка інформація про зниклих у першій половині березня 2014 року Івана Бондарця, Валерія Вашука, Василя Черниша.

¹⁴ Анексію Криму підтримали європейські неонацисти та комуністи (документ) / УНІАН, 17.04.2014: <https://www.unian.ua/politics/908951-aneksiyu-krimu-pidtrimali-evropeyski-neonatsisti-ta-komunisti-dokument.html>

ООН прийняла резолюцію «Територіальна цілісність України»¹⁵, у якій, зокрема, підкреслюється, що «референдум» в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь не має законної сили та не може бути будь-якою основою для зміни статусу цієї території. Парламентська асамблея ОБСЄ¹⁶, ПАРЄ¹⁷, Венеційська комісія¹⁸ також визнали цей «референдум» незаконним і нелегітимним актом, результати якого не мають жодної юридичної сили.

Тож 16 березня 2014 року не було днем вільного волевиявлення кримчан, у чому всіх намагається перекопати влада РФ. Уже до цього Російська Федерація окупувала територію Автономної Республіки Крим та міста Севастополя шляхом військової інтервенції на території незалежної держави Україна, а сам «референдум» пройшов під контролем російських військових, із чисельними фальсифікаціями, залякуванням, переслідуванням противників окупації і без дотримання демократичних свобод.

¹⁵ Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 27 марта 2014 года 68 / 262. Территориальная целостность Украины.

¹⁶ Резолюция Парламентской ассамблеи ОБСЕ «Продолжение очевидно грубых и непоправимых нарушений РФ обязательств в рамках ОБСЕ и международно-правовых норм». Дата принятия: 8 июля 2015 года.

¹⁷ Резолюция Парламентской Ассамблеи Совета Европы – 1988 (2014) 121. Дата принятия: 27 марта 2014 года.

¹⁸ Заключение Венецианской комиссии по вопросу «Соответствует ли решение, принятое Верховной Радой Автономной Республики Крым в Украине об организации референдума о том, чтобы стать субъектом Российской Федерации или восстановить Конституцию 1992 года, конституционным принципам». Номер и дата принятия: 21 марта 2014 года, № 762 / 2014 CDL-AD (2014) 002.

Які правила й норми встановлені міжнародним правом щодо окупованих територій? Які обов'язки має Росія як держава-окупант?

Відповідно до Гаазької конвенції про закони та звичаї війни на суходолі, на Автономну Республіку Крим та м. Севастополь як на окуповану територію поширюється міжнародно-правовий режим окупації¹⁹. У зв'язку з цим територія визнається окупованою, якщо вона фактично перебуває під владою армії супротивника. Окупована територія юридично продовжує залишатися територією тієї держави, якій вона належала до окупації. Держава-окупант на окупованій території зобов'язана забезпечити громадський порядок і життя населення.

Одним з найважливіших актів у сфері міжнародного права, що регулює поведінку й захист прав населення, яке перебуває на окупованій території, є Конвенція про захист цивільного населення під час війни, підписана 12.08.1949 р. в м. Женева (четверта Женевська конвенція). Положення Конвенції застосовуються в разі оголошеної війни або будь-якого збройного конфлікту, навіть якщо одна з воюючих сторін не визнає стану війни, і в разі окупації території, навіть якщо ця окупація не зустрине збройного опору.

Конвенція, зокрема, передбачає наступне:

- забороняється, незалежно від мотивів, здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб з окупованої території на територію держави-окупанта або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні;
- держава-окупант повинна в співробітництві з державними й місцевими органами влади сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту;

¹⁹ IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі (1907).

- держава-окупант не має права примушувати осіб, які перебувають на окупованій території, служити в її збройних чи допоміжних силах;
- особи, які перебувають на окупованій території, не можуть бути примушені виконувати будь-яку роботу, що передбачала б їхню участь у воєнних операціях;
- будь-яке знищення державою-окупантом рухомого чи нерухомого майна, що є індивідуальною або колективною власністю приватних осіб чи держави, або інших громадських установ чи соціальних або кооперативних організацій, забороняється;
- держава-окупант повинна дозволити релігійним служителям надавати духовну підтримку їхнім одновірцям;
- держава-окупант не має права здійснювати арешт, переслідування або висувати обвинувачення проти осіб, які перебувають під захистом, за вчинки або переконання, скоєні або виражені ними до початку окупації або протягом періоду її тимчасового припинення, за винятком випадків порушення законів або звичаїв війни;
- особи, які перебувають під захистом і обвинувачуються в скоєнні злочину, повинні знаходитися на окупованій території, а в разі засудження повинні там само відбувати строк покарання.

Більше про міжнародне гуманітарне право й коректну термінологію в контексті збройного конфлікту можна почитати в тематичному посібнику для журналістів²⁰.

²⁰ Гнатовський М. М., Короткий Т. Р., Хендель Н. В. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів / М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, Н. В. Хендель. – 2-ге вид., доповн. – Одеса: Фенікс, 2015. – 92 с. <https://bit.ly/35Yf8kr>

Як коректно писати про так звані «органи влади», що діють на території Криму після окупації?

Будь-які органи, їхні посадові та службові особи на тимчасово окупованій території та їхня діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені в порядку, не передбаченому законодавством України. Відтак коректно ці органи можна називати **«окупаційні органи влади»**, або **«незаконні органи влади»**.

Некоректним буде також використання найменувань адміністративно-територіальних утворень і незаконних органів влади на тимчасово окупованій території без словосполучення **«так званий»** та / або назви в лапках. Правильним буде, наприклад, написання: так звана «Республіка Крим», так званий «Київський районний суд» Сімферополя.

Чи правильно називати межу між окупованим Кримом і материковою Україною кордоном?

До меж тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь застосовуються терміни **«адміністративний кордон / адміністративна межа»**. Використання виключно терміна **«кордон»** не допускається, оскільки таке формулювання зазвичай використовується як скорочення до терміна «Державний кордон України» і визначає межі України. У той же час тимчасово окупована територія України Автономної Республіки Крим та м. Севастополь є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України.

З тих самих причин некоректно говорити, наприклад, **«виїхали з Криму в Україну»**, оскільки Крим є частиною України (натомість коректно говорити: «виїхали з Криму на материкову Україну»). Також неправильно вживати **«Крим і материкова Росія», «Крим і Україна»** тощо. Коректно вживати **«Крим та Росія», «окупований Крим та Росія»** тощо.

Як правильно вживати терміни «політичний в'язень» та «військовополонений»?

На цей момент в українському законодавстві відсутні терміни «політичний в'язень» та «військовополонений».

Водночас у резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1900 (2012) «Визначення поняття «Політичні в'язні» підкреслюється, що особа, позбавлена особистої свободи, може бути визнана **«політичним в'язнем»** у таких випадках:

- a. якщо затримання було проведене в порушення фундаментальних гарантій, встановлених в Європейській Конвенції з прав людини і її Протоколах (ЄКПЛ), зокрема свободи думки, совісті і релігії, свободи слова та інформації, права на збори та об'єднання;
- b. якщо затримання було здійснене з виключно політичних мотивів не у зв'язку з будь-яким правопорушенням;
- c. якщо, з політичних мотивів, тривалість затримання або його умови є, очевидно, невідповідними мірі правопорушення, в якому особа обвинувачується або підозрюється;
- d. якщо з політичних мотивів, він або вона затримані в дискримінаційній формі в порівнянні з іншими особами; або
- e. якщо затримання є результатом дій, які були явно несправедливими, і це видається пов'язаним з політичними мотивами влади.

Що стосується терміна **«військовополонений»**, то відповідно до ст. 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року, під цим терміном розуміються особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій:

- особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил;
- членів інших ополчень і добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами;

- членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує;
- осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу (наприклад, цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових кореспондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил);
- членів екіпажів суден торговельного флоту, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту;
- мешканців неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

Не дивлячись на відсутність термінів у національному законодавстві України, на рівні урядових постанов визначаються категорії осіб, які були позбавлені волі у зв'язку з конфліктом, і яким надається державна підтримка. Зокрема, це:

- особи, які позбавлені (були позбавлені) особистої свободи незаконними збройними формуваннями, окупаційною адміністрацією та / або органами влади Російської Федерації з політичних мотивів, а також у зв'язку з громадською, політичною або професійною діяльністю таких осіб²¹;
- особи, позбавлені свободи з політичних мотивів або захоплені як військовополонені у зв'язку із захистом незалежності, суверенітету й територіальної цілісності України²².

Таким чином, визначення термінів «політичний в'язень» та «військово-полонений» регулюється міжнародним правом, актами міжнародних організацій і фактично використовується органами державної влади України.

²¹ Постанова Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2018 р. № 328 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на здійснення заходів щодо захисту і забезпечення прав та свобод осіб, які позбавлені (були позбавлені) особистої свободи незаконними збройними формуваннями, окупаційною адміністрацією та / або органами влади Російської Федерації з політичних мотивів, а також у зв'язку з громадською, політичною або професійною діяльністю таких осіб, підтримки зазначених осіб та членів їх сімей, заходів з реінтеграції населення тимчасово окупованих територій, здійснення виплат державних стипендій імені Левка Лук'яненка».

²² Постанова Кабінету Міністрів України від 11 грудня 2019 р. № 1122 «Деякі питання соціального і правового захисту осіб, позбавлених свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення».

Обмін полоненими чи взаємне звільнення?

Під час звільнення українських політв'язнів та військовополонених, які були незаконно позбавлені волі на території Російської Федерації та / або окупованого нею Криму представники держави та ЗМІ часто називають цей процес **«обміном полоненими»**, що не зовсім коректно.

По-перше, люди не є товаром, а отже, не можуть бути обміяні. По-друге, словосполучення «обмін полоненими» передбачає, що Україна також утримує полонених громадян Російської Федерації, що не відповідає дійсності, адже особи, які звільняються українською стороною в рамках процесів взаємного звільнення, є підозрюваними, обвинуваченими або засудженими за вчинення кримінальних правопорушень на території України, зокрема пов'язаних зі збройним конфліктом. З іншого боку, окупаційна влада звільняє тих, хто дійсно потрапив у полон і може вважатися полоненим.

Саме тому, висвітлюючи процес звільнення українців, незаконно утримуваних у РФ, на окупованих територіях Донбасу і Криму, коректно використовувати поняття **«звільнення», «взаємне звільнення», «процес взаємного звільнення», «одночасне звільнення»**. Некоректним з точки зору міжнародного гуманітарного права є використання термінів **«обмін», «обмін громадян України», «обмін полоненими»**.

Чим відрізняються насильницькі зникнення від будь-якого іншого зникнення людини?

Люди зникають скрізь – і на окупованих, і на підконтрольних територіях, і в найбільш благополучних країнах. Утім, якщо до зникнення особи причетні представники (агенти) держави, а місце перебування зниклої особи приховують, можна говорити, що відбулося насильницьке зникнення людини.

Відповідно до визначення, що закріплене в Міжнародній конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, **НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗНИКНЕННЯМ** вважається арешт, затримання, викрадення чи позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави чи особами або групами осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховування даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи, унаслідок чого цю особу залишено без захисту закону²³.

Після початку окупації Криму окупаційна влада почала застосовувати практику насильницьких зникнень до осіб, які висловлювали позицію проти окупації Криму. Таким чином десятки громадян України стали жертвами насильницьких зникнень.

Першою відомою жертвою насильницьких зникнень став кримсько-татарський активіст Решат Аметов, викрадений 3 березня 2014 року з центральної площі Сімферополя, де він протестував проти окупації Криму, а згодом був знайдений убитим зі слідами катувань. За даними Управління Верховного Комісара ООН з прав людини²⁴, з березня 2014 року УВКПЛ виявило в Криму 42 жертви насильницьких зникнень (38 чоловіків і 4 жінки). Станом на 30 червня 2019 року 28 осіб, які були викрадені або піддалися незаконному затриманню, були звільнені; 2 перебували під вартою; 11, як і раніше, значилися зниклими безвісти й 1 був знайдений мертвим. Серед жертв – проукраїнські

²³ Article 2. International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance: <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/ced/pages/conventionced.aspx>

²⁴ Положение в области прав человека в Автономной Республике Крым и городе Севастополе, Украина. Доклад Генерального секретаря ООН. Дата: 2 августа 2019 года: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/A_74_276_R.pdf

і кримськотатарські активісти й журналісти. Більшість зникнень (24 чоловіки і 4 жінки) відбулося в 2014 році, при цьому в більшості випадків стверджувалося про причетність до цього місцевої парамілітарної групи («кримська самооборона»), що діяла разом з окупаційними військами РФ.

У 2018 році Україна криміналізувала злочин насильницьких зникнень (стаття 146-1 Кримінального кодексу України). Станом на 1 травня 2020 року національна поліція АР Крим розслідує 19 кримінальних проваджень за фактом насильницьких зникнень, що відбулися на окупованій території.

Чи визнає Україна російське громадянство, яке отримали кримчани?

Ні, не визнає. Після окупації Російська Федерація розпочала політику нав'язування примусового громадянства всім мешканцям півострова. Російська влада створила умови, за яких мешканці Автономної Республіки Крим та м. Севастополь вимушено отримували паспорти громадян РФ²⁵.

Формально РФ заявила, що для уникнення «автоматичного громадянства» громадянам України з місцем реєстрації на території півострова треба особисто подати заяву «про бажання зберегти українське громадянство» в термін до 18 квітня 2014 року. Російська Федеральна міграційна служба приймала такі заяви тільки після 1 квітня, тобто для цього було всього два тижні. Спочатку подати заяву можна було лише у 4 так звані «пункти Федеральної міграційної служби РФ» на всю територію Криму (включаючи Севастополь), при цьому черги були спільними з бажаючими отримати російський паспорт. Така процедура порушує як законодавство України, так і міжнародні норми щодо громадянства, оскільки РФ не має права вирішувати питання збереження або позбавлення громадянства іншої держави – України.

До того ж мешканці Криму, знаючи про переслідування українських активістів, побоювалися, що, збираючи такі заяви про відмову від російського громадянства, окупаційна влада складала, по суті, реєстри незгодних для подальших політично вмотивованих переслідувань.

За даними ФМС РФ, усього 3 500 осіб у Криму скористалися можливістю відмовитися від громадянства РФ. Однак цю цифру не можна вважати достовірною. Наприклад, зафіксовані випадки, коли бажаючі подати таку заяву не встигли зробити цього через великі черги та короткий термін прийому. Не змогли також подати такі заяви особи, які перебували за кордоном, хворі, люди похилого віку та ін.

²⁵ Детальніше про наслідки примусового нав'язування громадянства РФ мешканцям тимчасово окупованої території Кримського півострова можна ознайомитись у звіті «Права людини в контексті нав'язування громадянства в Криму» за посиланням: https://www.irf.ua/crimea_citizenship_analysis/

Особливо складною була ситуація для дітей-сиріт і дітей, які знаходяться під опікою чи піклуванням державних органів, а також осіб, позбавлених волі. Так, на 1 серпня 2014 року в Криму було більше 4 000 дітей-сиріт і дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням держави. Оскільки адміністрації всіх закладів Криму опинились під контролем влади РФ, то діти були позбавлені права відмовитися від нав'язування їм громадянства РФ. Схожа ситуація була і з громадянами України в СІЗО та колоніях, до яких у деяких випадках навіть застосовувалися тортури через їхнє бажання зберегти громадянство України.

Крім цього, громадян України, які проживають у Криму без паспортів РФ і не мають реєстрації місця проживання на півострові, окупаційна влада переслідує в адміністративному порядку – від штрафу до примусового виселення з Криму. Практика депортації таких громадян України продовжується й зараз. Серед депортованих багато громадян України, які постійно проживали в Криму, мають там родину й житло, але ці обставини зазвичай ігноруються окупаційними судами²⁶.

Громадяни України, які проживають в АР Крим та м. Севастополь і мають нав'язані російські паспорти, не втрачають громадянства й залишаються українськими громадянами.

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»²⁷, примусове автоматичне набуття громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства РФ не визнається Україною та не є підставою для втрати громадянства України. Це також означає, що громадяни України в Криму не можуть бути притягнуті до відповідальності за наявність у них «паспорта РФ», виданого на території окупованого Криму.

Відмова від так званого «паспорта громадянина РФ» на тимчасово окупованій території АР Крим та м. Севастополь призвела б до обмеження доступу до соціальних, медичних й інших послуг для мешканців окупованих територій. Так, у Криму їм може бути відмовлено у володінні нерухомістю тощо.

Вказана позиція відображена в заяві Міністерства закордонних справ України щодо російських паспортів, протиправно нав'язаних мешканцям тимчасово окупованої АР Крим та м. Севастополь

²⁶ Українців системно депортують з Криму за відсутність паспортів РФ. – дослідження / Кримська правозахисна група, 31.08.2018: <https://crimeahrg.org/uk/ukrayintsviv-sistemno-deportuyut-z-krimu-za-vidsutnist-pasportiv-rf-doslidzhennya/>

²⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

російською окупаційною адміністрацією²⁸, позиції Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим²⁹ та покладена як аргументація порушень Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації в справі «Україна проти РФ» в Міжнародному Суді ООН.

²⁸ Заява МЗС стосовно російських паспортів, протиправно нав'язаних мешканцям тимчасово окупованої АР Крим і м. Севастополь російською окупаційною адміністрацією / Міністерство закордонних справ України, 16.06.2020: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-stosovnorosijskih-pasportiv-protipravno-navyazanih-meshkancyam-timchasovo-okupovanoi-ar-krim-i-msevastopol-rosijskoyu-okupacijnoyu-administracijeyu>

²⁹ Див. публікацію від 16 червня 2020 року: <https://www.facebook.com/ppu.gov.ua/posts/1390456178009463>

Чи вважаються в Україні злочинцями кримчани, які після окупації Криму були призвані до Збройних сил РФ?

Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права примусовий призов кримчан на службу до Збройних сил РФ є військовим злочином і порушує положення Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року. Тому кримчани, які були призвані на військову службу до збройних сил й інших військових формувань Російської Федерації після початку окупації Криму, не є злочинцями, вони – жертви воєнного злочину, що вчиняє держава-окупант.

Упродовж 2014–2020 рр. Російська Федерація незаконно провела десять призовних кампаній на строкову службу до її Збройних сил та інших військових формувань. Загальна кількість кримських призовників сягнула щонайменше 21 000 чоловіків, частина з яких були направлені на військові бази на території Російської Федерації.

Незаконні призовні кампанії на території Криму мають примусовий характер, Російська Федерація здійснює кримінальне переслідування мешканців Криму за ухилення від призову. За такий злочин, як ухилення від призову, законодавство Російської Федерації передбачає покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі на строк до двох років.

Вказані незаконні дії посадових осіб держави-окупанта щодо примусового призову й переслідування кримчан за ухилення від призову є злочином, передбаченим ст. 438 Кримінального кодексу України. українські правоохоронні органи розслідують такі факти в рамках кримінальних проваджень.

Чому кримчани-громадяни України визнані нерезидентами у своїй країні?

Відповідно до положень Закону України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України», фізична особа, яка має податкову адресу (місце проживання) на території окупованого Криму прирівнюється з метою оподаткування й митних відносин до нерезидента. Вказане регулювання не означає позбавлення таких осіб громадянства України і не є визнанням їх громадянами держави-окупанта.

Відповідна норма щодо нерезидентства з'явилася в українському законодавстві в серпні 2014 року для недопущення подвійного оподаткування громадян, які проживають на тимчасово окупованій території, державою-окупантом і Україною. На жаль, на практиці вона призвела до дискримінації кримчан. Так, тривалий час (до березня 2020 року) кримчани не мали змоги обслуговуватися в банках на підконтрольній уряду України території, виключно за наявності в них довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи (ВПО)³⁰.

У лютому 2020 року на виїзному засіданні Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономній Республіці Крим, міста Севастополь, національних меншин і міжнаціональних відносин прийнято рішення про створення робочої групи для напрацювання законопроєкту про скасування Закону України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України».

³⁰ Відповідно до Постанови Правління НБУ від 03.11.2014 № 699 «Про застосування окремих норм валютного законодавства під час режиму тимчасової окупації на території вільної економічної зони «Крим».

Люди, які виїхали з Криму через окупацію, – це переселенці чи біженці?

Окупація Автономної Республіки Крим та міста Севастополь змусила багатьох людей виїхати з території півострова. Якщо вони виїхали на підконтрольну Уряду України територію, то вони вважаються внутрішньо переміщеними особами.

За визначенням, **внутрішньо переміщеною особою (ВПО)** є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини й надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру³¹.

Через те, що словосполучення «внутрішньо переміщені особи» часто видається задовгим, занадто формальним, цю групу людей у ЗМІ також називають **«переселенцями», «внутрішніми переселенцями»,** або (менш точно) **«вимушеними переселенцями».**

Якщо ж особа, наприклад, через ризик переслідування, змушена була виїхати за межі державного кордону, вона, за умови дотримання низки вимог, може претендувати на отримання статусу біженця в тій країні, до якої вона виїхала.

Сучасне юридичне визначення терміна **«біженець»** може дещо відрізнятися в різних регіонах світу, однак ключовою характеристикою цього поняття є вимушена міграція за межі своєї країни походження і, відповідно, пошук притулку за кордоном.

Саме тому кримчан, які після окупації Криму переїхали на материкову частину території України, коректно називати виключно внутрішньо переміщеними особами (або переселенцями, внутрішніми переселенцями), а не біженцями. Важливо розуміти цю термінологічну різницю, адже, називаючи внутрішніх переселенців «біженцями», журналіст цим де факто визнає, що вважає окупований Крим частиною Росії.

³¹ Стаття 1 Закону України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII.

Що означає поняття «корінні народи»?

Корінні народи – це особлива, специфічна категорія меншин. Зазвичай вони мають ширший обсяг прав, ніж інші меншини.

Корінні народи населяють увесь світ – від Арктики до південних районів Тихого океану. За даними ООН, у світі до корінних народів належать 370 мільйонів осіб у більш ніж 70 країнах, багато хто з яких перебуває на межі зникнення. Ці народи ще називають споконвічними, бо вони жили на своїх землях до приходу населення з інших районів, однак досі не мають власної державності. Вони є нащадками тих, хто населяв ту чи іншу країну або географічний район, коли туди стали переселятися народи інших культур і етнічного походження, причому в подальшому останні посіли панівне положення шляхом завоювань, окупації, колонізації чи завдяки іншим засобам.

З числа багатьох корінних народів можна згадати індіанців Північної та Південної Америки, ескімосів, алеутів приполярного регіону, народ саамі з Північної Європи, аборигенів та жителів острова Торресової протоки в Австралії та маорі з Нової Зеландії. Ці та більшість інших корінних народів зберегли притаманні їм соціальні, культурні, економічні, політичні властивості, за якими вони чітко вирізняються з-поміж інших національних груп.

Універсального визначення поняття **«корінний народ»** не існує. Не дає його й Декларація ООН про права корінних народів³². Більш детальне визначення міститься в Конвенції про корінні народи та народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах³³.

Найбільш детально права корінних народів викладені в Декларації ООН про права корінних народів, ухваленій 13 вересня 2007 року. Згідно з декларацією ці народи мають низку специфічних прав, насамперед – право на самовизначення. Декларація також визнає і підтверджує не тільки індивідуальні права осіб, які належать до таких

³² Декларація Організації Об'єднаних Націй о правах корінних народів: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/indigenous_rights.shtml

³³ Конвенція прийнята 27 червня 1989 року Генеральною конференцією Міжнародної організації праці: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/iol169.shtml

спільнот, а й колективний характер прав корінних народів (наприклад, право на автономію або самоврядування в усіх питаннях, що стосуються їхніх внутрішніх справ; право брати участь у процесах прийняття рішень у питаннях, що стосуються їхніх прав, через обраних ними представників, а також підтримувати і розвивати свої незалежні інституції тощо).

Які корінні народи є в Криму?

В Україні найчастіше визначають три корінні народи, які компактно проживають на території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь: кримські татари, караїми та кримчаки, однак на державному рівні визнані корінним народом лише кримські татари.

Ключовим нормативно-правовим актом, що стосується корінних народів, на цей момент є постанова Верховної Ради України від 20 березня 2014 року «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави». У цій постанові Україна гарантує право на самовизначення кримськотатарського народу у своєму складі та визнає Меджлис кримськотатарського народу як повноважний орган кримських татар.

Необхідно підкреслити, що для захисту прав корінних народів України важливою є розробка та прийняття відповідного законодавства, зокрема законопроектів «Про корінні народи України» та «Про статус кримськотатарського народу».

Поняття **«корінні народи»** та **«національні меншини»** не є тотожними. Головна різниця полягає в тому, що національні меншини мають етнічно споріднені держави поза межами країн свого проживання, чого позбавлені корінні народи. Відповідно, у контексті Криму некоректним є доволі поширене використання терміна «депортація народів» щодо болгарського, вірменського, грецького, німецького й інших народів, які залишалися жити у своїх національних державах, депортовані були тільки відповідні національні меншини. Водночас масова депортація кримських татар, що має всі ознаки геноциду, дійсно була депортацією всього корінного народу.

Готуючи матеріали про кримських татар, слід також пам'ятати, що ця група є окремим народом. Їх не можна плутати, наприклад, з казанськими татарами, які компактно проживають у Татарстані (федеральному окрузі Російської Федерації), тому вживання терміна «татари» є некоректним. Коректною є саме повна назва «кримські татари». Крім того, важливо не допускати поширеної орфографічної помилки й пам'ятати про те, що прикметник **кримськотатарський** пишеться разом, а не через дефіс (адже походить від словосполучення «кримські татари», а не поєднання слів «кримський» і «татарський»).

Як можна законно потрапити на територію окупованого Криму?

У зв'язку з тимчасовою окупацією в 2014 році було припинено регулярне автобусне, автомобільне, залізничне, морське й авіаційне сполучення з Кримом.

Перетин адміністративної межі з окупованою територією АР Крим та міста Севастополь здійснюється відповідно до затвердженого урядом України порядку³⁴. Ним, зокрема, передбачено, що **громадяни України** перетинають адміністративну межу за аналогічними документами, що й державний кордон України.

Іноземці (наприклад, іноземні журналісти, правозахисники й інші особи, визначені порядком) мають додатково отримати спеціальний дозвіл на виїзд до тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь, що видається всіма Головними територіальними управліннями Державної міграційної служби України, а також Генічеським і Новотроїцьким відділами Головного територіального управління ДМС у Херсонській області. Більш детально процедура отримання спеціального дозволу для іноземних журналістів на в'їзд до Криму наведена на сайті Міністерства культури та інформаційної політики України³⁵.

Після отримання спеціального дозволу іноземний журналіст має право в'їзду на територію Криму. В'їзд і виїзд можливі виключно через такі контрольні пункти: «Каланчак», «Чаплинка», «Чонгар» (автомобільним транспортом); найближчі залізничні станції – «Херсон», «Мелітополь», «Вадим», «Новоолексіївка». Крім того, для проходження російських пунктів пропуску на адміністративному кордоні з Кримом іноземним журналістам, правозахисникам та іншим категоріям іноземних громадян необхідно мати відповідні документи, що дають право в'їзду до РФ та окуповану нею територію Кримського півострова.

Відтак, важливо пам'ятати, що, згідно з українським законодавством, в'їзд до Криму та виїзд із нього можливі виключно через материкову

³⁴ Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2015 року № 367 «Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї».

³⁵ Погодження в'їзду іноземних журналістів в АР Крим / Міністерство культури та інформаційної політики України: <https://mkp.gov.ua/content/vizd-na-timchasovo-okupovanu-teritoriyu-ar-krim-dlya-inozemnih-zhurnalistiv.html>

частину України, через зазначені контрольні пункти. В'їзд в окупований Крим повітряним чи морським транспортом, а також в'їзд через міст із території РФ є порушенням чинного законодавства України, що може призвести до заборони в'їзду в Україну.

В'їзд на тимчасово окуповану територію АР Крим та м. Севастополь поза межами контрольних пунктів в'їзду-виїзду, зокрема через територію Російської Федерації, є правопорушенням, за яке передбачена встановлена законом відповідальність. Зокрема:

- **адміністративна відповідальність** – у вигляді штрафу від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (стаття 204-2 КУпАП);
- **кримінальна відповідальність** (коли порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї здійснюється з метою заподіяння шкоди інтересам держави) – у вигляді обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк (стаття 332-1 КК України).

Які права мають кримчани при отриманні ними адміністративних послуг?

Громадяни України – жителі тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь – мають такі ж права на доступ до адміністративних послуг, що й громадяни, які проживають в інших регіонах України.

Держава сприяє отриманню жителями окупованої території адміністративних послуг шляхом розширення мережі центрів надання адміністративних послуг у районах, наближених до адміністративної межі з тимчасово окупованою територією, зокрема в сервісних зонах контрольних пунктів в'їзду-виїзду «Чонгар» і «Каланчак». Крім цього, територіальні підрозділи Державної міграційної служби України обслуговують з паспортних питань громадян, які зареєстровані в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, за місцем звернення на всій території України.

Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим спільно з Кабінетом Міністрів України та правозахисними організаціями розробили чат-бот для жителів тимчасово окупованого півострова **@CrimealsUaBot**. За допомогою чат-боту в сервісах месенджерів «Телеграм» і «Вайбер» можна отримати повну інформацію щодо умов перетину адміністративної межі з тимчасово окупованою територією Криму, отриманням мешканцями АР Крим та м. Севастополь доступу до адміністративних, освітніх та інших послуг.

У яких міжнародних судах розглядаються кримські справи?

Україна використовує міжнародні суди як один з інструментів протидії російській агресії та для притягнення держави-агресора до відповідальності за порушення основоположних засад міжнародного права, зокрема, заборони застосування сили чи погрози силою, поваги до територіальної цілісності й порушення міжнародних конвенцій, що стали наслідком масштабної агресивної політики Кремля.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ)³⁶ розглядає справи про порушення прав людини згідно з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод³⁷, знаходиться в м. Страсбург, Франція.

13 березня 2014 року Україна подала до ЄСПЛ міждержавну справу за позовом проти Росії щодо грубих порушень РФ прав людини в окупованому Криму. Серед порушень Україна вказує на випадки вбивств українських військовослужбовців та цивільних осіб; випадки застосування тортур і свавільного позбавлення свободи; протиправне автоматичне надання мешканцям окупованого Криму російського громадянства; переслідування журналістів; застосування насильства, залякування українських священнослужителів, а також кримських татар. У вересні 2019 року відбулися перші слухання у цій справі, розгляд якої триває. У листопаді 2018 року Україна звернулась проти РФ до ЄСПЛ через захоплення українських військових кораблів у Керченській протоці. Наразі на розгляді ЄСПЛ перебуває п'ять скарг України проти Росії.

Міжнародний кримінальний суд (МКС)³⁸ розглядає справи щодо вчинення воєнних злочинів та злочинів проти людяності згідно з Римським статутом³⁹ і знаходиться в м. Гаага, Нідерланди.

Офіс Прокурора МКС розглядає справу «Ситуація в Україні», що стосується, зокрема, імовірних воєнних злочинів та злочинів проти людяності в Криму, вчинених конкретними особами. Офіс Прокурора МКС прирівняв ситуацію в окупованому Криму до міжнародного збройного конфлікту між Україною та Росією. Щорічно прокуратура АР Крим, що працює на

³⁶ Сайт Європейського суду з прав людини: <https://www.echr.coe.int/>

³⁷ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004

³⁸ Сайт Міжнародного кримінального суду: <https://www.icc-cpi.int/>

³⁹ Римський статут Міжнародного кримінального суду: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588

материковій частині України, та правозахисні організації передають до Офісу Прокурора МКС зібрані докази вчинення воєнних злочинів та злочинів проти людяності в Криму (наприклад, щодо примусової депортації цивільного населення з Криму; колонізації півострова громадянами РФ; експропріації та руйнування майна; примусового призову до лав Збройних сил РФ тощо). Офіс Прокурора МКС щороку оприлюднює звіти попередніх розслідувань. Наразі очікується рішення щодо переходу на наступну стадію розслідування щодо ситуації в Україні.

Міжнародний суд ООН (МС ООН)⁴⁰ розглядає передані йому справи на основі міжнародного права, зокрема позови про порушення Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму⁴¹ та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації⁴² і знаходиться в м. Гаага, Нідерланди.

У 2017 році Україна звернулася до МС ООН з позовами про порушення Російською Федерацією обох конвенцій у контексті збройного конфлікту на Донбасі та в Криму, зокрема (стосовно Криму) щодо дискримінації українців та кримських татар у Криму після окупації, незаконної заборони Меджлісу кримськотатарського народу та обмеження доступу до освіти українською мовою. У 2017 році МС ООН прийняв рішення про застосування тимчасових заходів⁴³, наказуючи Росії утримуватись від збереження або застосування нових обмежень на права кримськотатарського народу зберігати свої представницькі інституції, а також забезпечити доступність освіти українською мовою в Криму. У 2019 році МС ООН остаточно відхилив заперечення РФ щодо юрисдикції. Усі вимоги України, що стосуються фінансування тероризму на сході України та расової дискримінації в Криму, тепер будуть предметом розгляду на слуханнях (РФ надано час до грудня 2020 року на підготовку документів для відповіді на скаргу України). Судовий процес триває.

Міжнародний трибунал з морського права⁴⁴ розглядає правові суперечки на основі положень Конвенції ООН з морського права⁴⁵ і знаходиться в м. Гамбург, Німеччина.

У листопаді 2018 року Україна звернулася до Міжнародного трибуналу з морського права щодо застосування тимчасових заходів проти РФ з метою негайного звільнення трьох українських військово-морських суден і 24 членів їхніх екіпажів, незаконно захоплених у Чорному морі 25 листопада

⁴⁰ Сайт Міжнародного суду ООН: <https://www.icj-cij.org/>

⁴¹ Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (укр. / рос.): https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518

⁴² Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105

⁴³ Order of 19 April 2017: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/166/166-20170419-ORD-01-00-EN.pdf>

⁴⁴ International Tribunal for the Law of the Sea: <https://www.itlos.org/>

⁴⁵ Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057

2018 року та утримуваних РФ. У травні 2019 року Міжнародний трибунал з морського права ухвалив наказ⁴⁶ про тимчасові заходи, згідно з якими РФ має негайно повернути Україні її військові кораблі «Бердянськ», «Нікополь» і «Яни Капу», а також негайно звільнити 24 затриманих українських військових моряків і дозволити їм повернутися в Україну.

Міжнародні арбітражі й інші суди:

- триває розгляд Апеляційним судом м. Амстердам справи від 2014 року про повернення «Скіфського золота» на територію, підконтрольну уряду України;
- у 2016 році Україна ініціювала арбітражне провадження в Постійній палаті третейського суду в Гаазі щодо порушення РФ Конвенції ООН з морського права в Чорному та Азовському морях. Слухання тривають;
- у 2019 році Міжнародний арбітражний суд оголосив постанову стягнути з РФ на користь ПАТ «Укрнафта» 44,4 млн дол. компенсації за експропріацію її майна в тимчасово окупованому Криму, а також понад 3,5 млн дол. арбітражних витрат. Верховний суд Швейцарії прийняв остаточне рішення на користь ПАТ «Укрнафта» в питанні про кримські активи української компанії;
- у 2019 році за зверненням НАК «Нафтогаз України» та його дочірніх підприємств («Чорноморнафтогаз», «Укргазвидобування», «Укртрансгаз», «Газ України», «Укртранснафта») до Трибуналу при Постійній палаті третейського суду в Гаазі розпочато міжнародний арбітраж проти РФ про розмір компенсації збитків на суму 5,2 млрд дол. США, що завдані експропріацією активів в окупованому Криму;
- у 2019 році Національна енергетична компанія «Укренерго» подала позов до Постійної палати третейського суду ООН (м. Гаага, Нідерланди) проти РФ щодо відшкодування за втрачені активи компанії під час окупації Криму (звернення ґрунтується на угоді про взаємний захист інвестицій між Україною та Росією від 1998 року);
- у 2019 році Паризьким апеляційним судом ухвалено рішення на користь Ощадбанку, за яким відхилено спробу РФ призупинити примусове виконання рішення міжнародного арбітражу від 26.11.2018 року на користь Ощадбанку. Визнано, що РФ несе відповідальність за збитки, завдані в результаті окупації АР Крим та м. Севастополь.

Детальніше про справи в міжнародних судах проти Російської Федерації можна почитати на сайті <https://lawfare.gov.ua>, створеному Міністерством юстиції України.

⁴⁶ Order of 25 May 2019: https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_26/C26_Order_25.05.pdf

Які міжнародні санкції введені через окупацію Криму Росією?

Санкції (обмежувальні заходи)⁴⁷ є визнаним у світі елементом «дипломатії примусу», мета якої не стільки покарати порушника, скільки змусити його змінити поведінку, що порушує мир і становить загрозу міжнародній безпеці. Як правило, обмежувальні заходи є частиною більш широкої стратегії на досягнення однієї мети.

Можна виокремити три види санкцій: **дипломатичні** (відмови від продовження діалогу на певні теми, зменшення дипломатичної присутності чи припинення дипломатичних відносин); **секторальні** (запроваджуються щодо ключових секторів економіки: військово-промисловий комплекс; енергетичний, фінансовий сектори, наприклад, обмеження щодо інвестицій і кредитів, щодо обміну товарами, ембарго на поставки зброї та товарів подвійного вжитку тощо); **персональні** (запроваджуються щодо певних осіб та пов'язаних з ними осіб у вигляді заборони на в'їзд і заморожування активів).

Застосування санкцій до держави-порушника міжнародного права не виключає продовження діалогу та співпрацю в невідсанкційних галузях економіки. Повний розрив економічних відносин не застосовується, адже він часто призводить до підсилення позиції авторитарних лідерів усередині країни. Таргетовані (цілеспрямовані) санкції розраховано таким чином, щоб адресно тиснути на найбільш болючі точки держави, разом з тим, не завдаючи значної шкоди населенню.

Спеціальні обмежувальні заходи (санкції) стали одним з інструментів тиску на Російську Федерацію з метою припинення незаконної збройної агресії проти України. У відповідь на незаконну збройну агресію РФ проти України в Криму, а також з метою змусити Росію дотримуватися своїх зобов'язань, узятих під час підписання Мінських домовленостей, були запроваджені цілеспрямовані економічні санкції, що обмежили економічні відносини західних урядів і бізнесу з окупованим півостровом, секторальну економічну взаємодію з Російською Федерацією в деяких галузях, а також персональні санкції стосовно осіб, причетних до порушення територіальної цілісності України. Зокрема,

⁴⁷ При підготовці використані матеріали: Політика щодо Криму. Рекомендації (посібник) / Тищенко Ю., Каздобіна Ю., Горобчишина С., Дуда А.; За заг. ред. Ю. Тищенко. – Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2018. – 88 с. <http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/posibnyk.pdf>

такі санкції запроваджені Європейським Союзом, США, Канадою, Австралією, Швейцарією, Норвегією, Сполученим Королівством та іншими країнами.

Санкції США у зв'язку з російською агресією проти України були запроваджені чотирма указами президента США: Executive order № 13660 від 06.03.2014; Executive order № 13661 від 16.03.2014; Executive order № 13662 від 20.03.2014 та Executive order № 13685 від 19.12.2014, а також актом Конгресу США Countering Russian Influence in Europe and Eurasia Act of 2017 (CRIIEEA; P.L. 115-44, Title II; 22 U.S.C. 9501). На момент публікації цього посібника під санкціями в США перебували 690 фізичних і юридичних осіб, включаючи й окремі підприємства. Лишаються чинними секторальні санкції проти фінансового сектору, енергетичної та оборонної галузей РФ. Останнє оновлення санкційних списків США у зв'язку з російською агресією проти України відбулося 20 січня 2020 року, коли було додано 8 фізичних осіб та 1 юридичну особу.

Європейські санкції запроваджені трьома постановами Ради ЄС: Постанова Ради ЄС № 269 / 2014 від 17.03.2014; Постанова Ради ЄС № 692 / 2014 від 23.06.2014 та Постанова Ради ЄС № 833 / 2014 від 31.07.2014. Ці санкції продовжуються кожні 6 місяців. Економічні санкції, наприклад, було продовжено 19 грудня 2019 року, а 21 січня 2020 року до списків також було додано тих самих осіб, що й у США. Синхронно з ЄС це також зробила Канада. На сьогодні вони стосуються 175 фізичних і 44 юридичних осіб.

Ще одним елементом стратегії Заходу було призупинення або повна зупинка співпраці з РФ у таких важливих для неї питаннях, як, наприклад, участь у Великій вісімці, перемовини з питань візової лібералізації та нового договору з Європейським Союзом, обсяги закупівлі природного газу, співробітництво з НАТО тощо. Запровадження міжнародних санкцій на рівні ООН було заблоковано Російською Федерацією, яка є постійним членом Ради Безпеки ООН і, відповідно, має право вето на прийняття рішень у цьому важливому міжнародному органі.

Запровадження міжнародних санкцій мало значний негативний ефект на фінансовий, нафтогазовий, оборонний та інші сектори економіки РФ і зрештою призвело до девальвації російського рубля, інфляції та падіння ВВП. Проте необхідно констатувати, що застосовані міжнародні санкції повністю поки не досягли результату, на який були спрямовані, – відновлення територіальної цілісності України й закінчення збройної агресії Росії проти України.

Які санкції введені Україною?

Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про санкції» в серпні 2014 року у відповідь на агресію Російської Федерації. Рішення щодо застосування персональних спеціальних економічних й інших обмежувальних заходів приймаються Радою національної безпеки України (РНБО) й затверджуються Указом Президента. Перше таке рішення було прийняте у вересні 2015 року.

Закон передбачає щонайменше 24 види санкцій, але цей перелік потребує перегляду, оскільки ефективність деяких з них сумнівна. Найефективнішим вважають такий вид санкцій, як блокування активів, який рекомендують постійно застосовувати як самостійно, так і сукупно з іншими санкціями. Наприклад, така санкція нещодавно була застосована до російського Ермітажу спільно ще з п'ятьма іншими видами санкцій, серед яких: припинення культурних обмінів, наукового співробітництва, освітніх і спортивних контактів; анулювання офіційних візитів, засідань, переговорів з питань укладення договорів чи угод⁴⁸.

Рішеннями Ради національної безпеки та оборони, введеними в дію указами Президента України, запроваджено застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до юридичних осіб та до фізичних осіб, до яких здебільшого застосовувалися блокування активів і відмови в наданні та скасування віз резидентам іноземних держав, застосування інших заборон в'їзду на територію України. Останній на момент підготовки посібника Указ Президента, що ввів у дію рішення РНБО щодо санкцій, було підписано 14 травня 2020 року. У його додатках 377 фізичних осіб, проти яких запроваджено санкції, та 235 юридичних осіб.

Утім, практика застосування Закону України «Про санкції» показала його недоліки та прогалини, що потребують урегулювання. Зокрема, закон містить непрозору процедуру внесення до санкційних списків пропозицій, що мають значні корупційні ризики. Закон не передбачає: системи контролю за виконанням санкцій; підстав

⁴⁸ Указ Президента України № 184 / 2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2020 року «Про застосування, скасування і внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)».

для зняття санкцій; покарання порушників українського санкційного законодавства; чіткого механізму й відповідальних за встановлення персональних й інших даних щодо осіб, які причетні до грубих порушень прав людини; органу, який має бути відповідальним та координуватиме реалізацію державної політики у сфері застосування санкцій; моніторингу санкцій, що запроваджуються іноземними державами у зв'язку з російською агресією в Україні, а також моніторингу дотримання цих санкцій. Наслідком цього є відсутність єдиної консолідованої політики у сфері застосування санкцій, що робить українську санкційну політику малоефективною та відірваною від світового контексту.

Що таке «перехідне правосуддя»?

Україна працює над виробленням державної політики щодо захисту прав людини в умовах збройного конфлікту з РФ та подолання його наслідків. Існують різні інструменти, завдяки яким може бути забезпечений сталий перехід країни від війни до миру.

Один з інструментів – упровадження принципів **перехідного правосуддя**, або **правосуддя перехідного періоду (transitional justice)**. Перехідне правосуддя є інструментом переходу від збройного конфлікту, окупації до стану миру й стабільності, відновлення системи правосуддя та системи урядування. Його ключові принципи сформульовані Організацією Об'єднаних Націй⁴⁹.

Це політико-правова концепція, що застосовується по всьому світу для виходу зі збройного конфлікту, подолання його наслідків, досягнення миру, гарантування неповторення конфлікту, розслідування найтяжчих злочинів, учинених під час збройного конфлікту й гарантування захисту прав людини.

Концепція перехідного правосуддя містить чотири елементи:

- заходи з відшкодування шкоди жертвам збройного конфлікту;
- притягнення осіб, винних у вчиненні тяжких злочинів, до відповідальності;
- реалізація права знати правду про перебіг подій конфлікту;
- інституційні реформи як гарантія неповторення збройного конфлікту.

Указом Президента України від 17 жовтня 2019 року № 758 / 2019 Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим уповноважено напрацьовувати пропозиції щодо концепції перехідного правосуддя в Україні. Після утворення в березні 2020 року Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій до його завдань було включене питання координації здійснення заходів з відновлення й розбудови миру, підготовка та впровадження засад

⁴⁹ Див., наприклад: Резолюція, прийнята Генеральною Ассамблеєю 16 декабря 2005 года: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/496/44/PDF/N0549644.pdf?OpenElement>

перехідного правосуддя, підвищення національного потенціалу для врегулювання збройних конфліктів⁵⁰.

Указом Президента України від 7 серпня 2019 року № 584 / 2019 було створено Комісію з питань правової реформи й затверджено її персональний склад. Комісія є консультативно-дорадчим органом при Президентові України, яка, серед іншого, здійснює напрацювання правових засад щодо створення умов для реінтеграції в єдиний конституційний простір України тимчасово окупованих територій і населення, що на них проживає. З цією метою у складі Комісії утворена робоча група з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, головою якої призначено Антона Кориневича, Постійного Представника Президента України в АР Крим.

⁵⁰ Пп. 11 пункту 4 Положення про Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 8 червня 2016 р. № 376 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 6 травня 2020 р. № 371).

Які державні органи АР Крим та м. Севастополь діють на материковій частині України на час окупації?

Починаючи з 2014 року, діяльність низки органів державної влади АР Крим та м. Севастополь була відновлена на підконтрольній Уряду України території. Зокрема, на материковій Україні діють такі органи:

Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим
<http://www.ppu.gov.ua/>

01014, м. Київ, вул. Петра Болбочана, 8
 тел.: +38 044 255 05 48
 e-mail: ark@ppu.gov.ua
 telegram-канал: <https://t.me/ppuark>
 facebook-сторінка:
<https://www.facebook.com/ppu.gov.ua/>

Для звернень громадян:
 73003, м. Херсон, просп. Ушакова, 42 (поштою)
 тел.: +38 0552 495 939
 e-mail: zvernennia@ppu.gov.ua
 skype: arkpredstavnictvo
 тел. гарячої лінії: 0 800 502 192

Прокуратура Автономної Республіки Крим
<https://ark.gp.gov.ua/>

м. Київ,
 вул. Ділова, 24 (центральний офіс)
 м. Херсон,
 вул. Кременчуцька, 69 (3 поверх)

Головне управління Служби безпеки України в Автономній Республіці Крим (з дислокацією в м. Херсон)
<https://ssu.gov.ua/ua/>

73000, м. Херсон, вул. Перекопська, 5
 тел.: +38 0552 496 772

Головне управління Національної поліції в АР Крим та м. Севастополь
<https://cr.npu.gov.ua/>

73034, м. Херсон,
 просп. Сенявіна Адмірала, 128
 тел.: +38 0552 337 035

**Головне управління ДФС
у Херсонській області, Автономній
Республіці Крим та м. Севастополь⁵¹**
<http://kherson.sfs.gov.ua/>

73026, м. Херсон, просп. Ушакова, 75

**Регіональне відділення Фонду
державного майна в Херсонській
області, Автономній Республіці Крим
та м. Севастополі**
[http://www.spfu.gov.ua/ua/regions/
kherson.html](http://www.spfu.gov.ua/ua/regions/kherson.html)

73000, м. Херсон, просп. Ушакова, 47
тел.: +38 0552 224 444; +38 0552 261 863

**Представник Уповноваженого
Верховної Ради України з прав
людини з дотримання прав жителів
Автономної Республіки Крим
та міста Севастополь**
<http://www.ombudsman.gov.ua/>

73000, м. Херсон,
просп. Ушакова, 47, каб. 119

**Сектор Міністерства з питань
реінтеграції тимчасово окупованих
територій в Херсонській області**
<https://mtot.gov.ua/>

73003, м. Херсон,
вул. Ушакова, 47, каб. 305

⁵¹ Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 червня 2014 р. № 535-р Кримська та Севастопольська митниці були приєднані до Херсонської митниці.

Чи можуть українські правоохоронні органи розслідувати злочини, що були вчинені в Криму?

Українські органи правопорядку, навіть не маючи фактичного доступу до Криму, з початку окупації Кримського півострова документують і розслідують воєнні злочини, злочини проти людяності й грубі порушення прав людини, що стали наслідком дій держави-окупанта та її посадових осіб.

Так, у період з січня 2017 по травень 2020 року Головне управління Національної поліції в АР Крим та м. Севастополі розслідувало 1 126 кримінальних проваджень, у яких повідомлено про підозру – 414 особі, направлено до суду з обвинувальними актами – 40 кримінальних проваджень.

У 2019 році у провадженні слідчих Головного управління СБУ в АР Крим – 156 кримінальних проваджень. Закінчено досудове розслідування в 24 кримінальних провадженнях, з яких 12 – направлено до суду з обвинувальним актом. Серед них, наприклад, є провадження щодо члена незаконного збройного формування «Сводный полк народного ополчения Республики Крым»; щодо колишніх депутатів Севастопольської міської ради; щодо члена «Избирательной комиссии Республики Крым» та інші.

Прокуратура Криму здійснює процесуальне керівництво в більше тисячі кримінальних проваджень щодо злочинів у зв'язку з окупацією АР Крим та м. Севастополь.

Як діє і чим займається Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим?

Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим було створено 1992 року з метою сприяння виконанню в Автономній Республіці Крим повноважень, покладених на Президента України.

Після початку тимчасової окупації Російською Федерацією Кримського півострова в лютому 2014 року діяльність Представництва в місті Сімферополь була вимушено припинена. Не дивлячись на окупацію, Представництво продовжило свою діяльність і було перенесено у м. Херсон. Після початку окупації діяльність Представництва спрямована на забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб, громадян України, які залишилися на окупованій території, а також формування й реалізацію державної політики щодо реінтеграції та деокупації Криму.

У 2019 року основний офіс Представництва було перенесено до міста Києва, оскільки виконання значної частини завдань, покладених на Представництво, вимагає постійної співпраці й координації з іншими органами влади, громадськими й міжнародними організаціями, більшість з яких розташовані саме в столиці. У Херсоні залишився офіс Представництва, що здійснює прийом громадян і вирішення нагальних проблем ВПО й мешканців окупованого Криму.

Початок війни й окупація частини території поставили перед Україною низку викликів, реагування на які, у контексті Криму, здійснюється також Представництвом. За пропозицією та підтримки Представництва було реалізовано значну кількість ініціатив, що уможливають міжнародний тиск на державу-окупанта, невизнання спроби анексії Криму й підвищення «ціни окупації» для Російської Федерації. Наприклад, Представництвом здійснюється аналіз законодавства в контексті питань Криму з метою його вдосконалення; триває розробка стратегічних документів з питань деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території; напрацьовані пропозиції щодо концепції перехідного правосуддя та багато іншого.

Представництво систематично інформує Президента України щодо ситуації із дотриманням прав людини та основоположних свобод осіб, які проживають на тимчасово окупованій території Криму або переселилися з неї; щодо соціально-економічних і політичних процесів на тимчасово окупованій території. Крім цього Представництво бере участь у підготовці проєктів законів, актів Президента України з питань захисту прав і законних інтересів громадян України в Криму тощо.

Де брати експертів щодо проблематики Криму, ситуації з правами людини й реінтеграції?

За офіційною інформацією щодо ситуації в Криму варто звертатися до уповноважених органів влади (**див.: Які органи державної влади АР Крим та м. Севастополь діють на материковій частині України на час окупації?**), Меджлісу кримськотатарського народу, міжнародних організацій, що працюють в Україні (наприклад, Моніторингова місія ООН з прав людини), а також до громадських організацій та ініціатив, які займаються кримською проблематикою, невичерпний список яких наведений нижче:

- Крим-СОС <http://krymsos.com/>
- Кримський інститут стратегічних досліджень
- Кримська правозахисна група <https://crimeahrg.org/>
- Кримськотатарський ресурсний центр <https://ctrcenter.org/uk>
- Майдан закордонних справ <https://www.mfaua.org/>
- Об'єднання родичів політв'язнів Кремля www.relativespp.org.ua
- Регіональний центр прав людини <https://rchr.org.ua/>
- Українська Гельсінська спілка з прав людини <https://helsinki.org.ua/>
- Український незалежний центр політичних досліджень <http://www.ucipr.org.ua>
- Центр громадянських свобод <http://ccl.org.ua/>
- Центр громадянської просвіти «Альменда» <http://almenda.org/>
- Центр прав людини ZMINA <https://zmina.ua/>

КРИМ

У КОНТЕКСТІ ОКУПАЦІЇ: Q&A-посібник для медіа

